

Boekbespreking

Economic Approaches to Organizations

door Sytse Douma en Hein Schreuder
Londen: Prentice Hall, 1991, 185pp

Zowel in Nederland als daarbuiten heeft er traditioneel een tegenstelling bestaan tussen 'interne' en 'externe' organisatie. Deze tegenstelling wordt zo mogelijk versterkt door de academische arbeidsverdeling waarbij aan de ene kant psychologen en sociologen zich voornamelijk bezighouden met besluitvorming, structuur en cultuur, conflict en andere aspecten van de interne organisatie. Aan de andere kant behoort de studie van markten, marktverhoudingen en concurrentie tot het domein van economen. Gedurende de laatste jaren zijn in deze scheidslijn wat oneffenheden ontstaan, en zien we dat economen zich gaandeweg meer hebben beziggehouden met interne organisatie, terwijl met name sociologen het fenomeen van marktprocessen en concurrentieverhoudingen zijn gaan bestuderen. De monografie van Douma en Schreuder is actueel en baanbrekend omdat zij als eerste een inventarisatie geeft van hetgeen dat economen zoal gezegd hebben over interne organisatie en sociologen over externe organisatie. Er zijn weliswaar bundels artikelen over dit onderwerp verschenen, maar eigenlijk ontbreekt het ons nog aan een verhandeling die een visie, of een positiebepaling verschaft. Bundels laten het aan de lezer over om te bepalen wat een economisch perspectief op organisaties kan bereiken; Douma en Schreuder bieden een referentiekader dat wij al dan niet kunnen gebruiken als leidraad voor nieuwe ontwikkelingen. Het boek is een goede opstap naar een meer geavanceerde publikatie van P. Milgrom en J. Roberts, *Economic Organization and Management*, dat onlangs door dezelfde uitgever op de markt is gebracht.

Het boek begint met een nuttig overzicht over 'markten' en 'organisaties.' Deze twee begrippen zijn gemeengoed geworden sinds de publikatie van Oliver Williamson in 1975 van een boek met die titel. Idealiter zouden we alle relaties via de markt willen laten verlopen, maar het vervelende is dat niet iedereen in de markt identieke informatie heeft over datgene wat nodig is om een markt gesmeerd te laten functioneren. We merken dat bij de automarkt van Utrecht, waar kopers en verkopers asym-

metrisch zijn ingelicht over de koopwaar die zoal wordt aangeboden op die beruchte markt. Markten worden vooral gebrekkig wanneer het aantal partners klein wordt en de conditie van 'volledige mededinging' ontbreekt. Het is uiteraard die conditie geweest waarop de meeste economen hun modellen gebouwd hebben. Williamson, als volgeling van de recente Nobelprijswinnaars Herbert Simon en Robert Coase, heeft de verdienste gehad dit alles nog eens te beklemtonen, en er op te wijzen dat het de feilen van de markt veel partners zal bewegen om een clubje dan wel een organisatie te vormen.

Dit inleidende hoofdstuk, waar herhaaldelijk naar verwezen wordt in de rest van het boek, wordt gevolgd door twee hoofdstukken waarin dieper op externe en interne organisatie wordt ingegaan. Het tweede hoofdstuk geeft een standaard micro-economische introductie dat economen kunnen overslaan.

Het derde hoofdstuk doet iets soortgelijks met betrekking tot interne organisatie waar sociologen en psychologen aan voorbij zouden kunnen gaan. Ik gebruik het woord 'zouden', want dit is eigenlijk een vreemde eend in de bijt. We zouden hier een verhandeling verwachten van de theoretische vaders der organisatie-theorie, met name Weber, Durkheim, of meer recentelijk Blau of Thompson. We krijgen echter het werk van een Canadese tekstboekenauteur voorgeschoteld! Henry Mintzberg is zeer bekend bij tweede-jaars studenten bedrijfskunde en bedrijfseconomie, maar verdient het niet als tegenpool te fungeren van de theoretische giganten der micro-economie. Mintzberg kan leuk schrijven over organisaties, weet zich goed te bedienen van kleurrijke metaforen, en ziet in de pottenbakkerij van zijn vrouw interessante overeenkomsten met organisatiestructuren en -processen. Voor ingewijden is dit echter alleszins representatief voor al datgene wat de organisatie-theorie de laatste 50 jaar heeft aangedragen. Dit hoofdstuk is de enige 'misser' in een anderszins voorbeeldig gecomposeerde monografie.

De hoofdstukken vier tot en met negen bieden ons een zeer goed geschreven, heldere uiteenzetting over diverse economische paradigma's en hun toepassingen op strategisch management en evoluties van organisaties. Bovendien wordt steeds teruggegaan naar het inleidende hoofdstuk om de ideeën in het algemene raamwerk te plaatsen.

Hoofdstuk vier ontwikkelt de idee dat informatie niet vrijelijk aanwezig is; het vijfde hoofdstuk is een goede beschrijving van de 'gedrag' theorie van de onderneming zoals die bekend is geworden door het werk van de zogenoemde Carnegie school.

Deze hoofdstukken behandelen stof van wat oudere datum. Meer recent werk komt in de daaropvolgende hoofdstukken aan bod. We zien hier eerst de theorie van de principaal-agent die haar origine vindt in de juridische/accounting/onderhandelingsliteratuur. Het probleem van het huurbureau aan de Côte d'Azur dat mijn zomerhuis verhuurt zal bekend zijn voor iedereen die in zo'n (on)benijdenswaardige positie verkeert. Het probleem houdt nu ook de organisatiewetenschappen bezig, en heeft toepassingen gevonden in beloningssystemen, berichtgeving en transferprijzen. Hoofdstuk zeven behandelt transactiekosten-economie, wat eigenlijk dicht bij de principaal-agenttheorie ligt, maar uit de richting van de vorengenoemde institutionele economie van Coase c.s. ontsproten is.

Hoofdstuk acht behandelt de nieuwere ontwikkelingen op het gebied van strategisch management. Interessante discussies over verticale integratie, diversificatie en coördinatie tussen strategisch interdependente firma's worden helder behandeld en gerelateerd aan eerdere hoofdstukken; bijvoorbeeld firma's besluiten te fuseren als betrekkingen tussen leveranciers en afnemers te veel transactieproblemen opleveren. Hoofdstuk negen, ten slotte, verschaft een essay over evolutionaire benaderingswijzen, die door het werk van Nelson en Winter enerzijds, en Hannan en Freeman anderzijds tamelijk populair geworden zijn. Het werk van Hannan en Freeman is eigenlijk niet economisch, maar veeleer biologisch en sterk verankerd in het paradigma van Darwin. Nelson en Winter hebben de idee ontwikkeld dat ondernemingen voortdurend nieuwe regels, oplossingen of 'routines' toevoegen. Organisaties zijn boekenkasten vol met programma's die steeds weer verwijnd worden. Innovaties zijn door die routines beperkt, maar vormen ook de basis waardoor firma's een concurrentievoordeel opbouwen, want routines zijn vaak moeilijk te kopiëren. Hun werk heeft raakvlakken met de principaal-agent en transactiekosten-economie. Toepassingsmogelijkheden zijn legio, bijvoorbeeld verstarring van organisaties, beroepsdeformatie en het ontstaan/fail-lissement van accountantsmaatschappijen.

Ten slotte neemt het laatste hoofdstuk de draad nog eens op, en integreert alle paradigma's in een sluitend referentiekader. De relatieve mate van dynamiek van een benadering en het analyiseniveau worden aangedragen als begrippen om deze paradigma's in een groter verband te plaatsen. Ook dit laatste hoofdstuk helpt de lezer om door de bomen het bos te zien. Het boek is niet alleen nuttig voor gevorderde studenten in de bedrijfseconomie, organisatiesociologie of bedrijfskunde, maar ook voor al die anderen die op de hoogte willen zijn van wat actueel is in de organisatiewetenschappen.

Prof. Dr. J.M. Pennings

Prof. Dr. J.M. Pennings studeerde Bedrijfskunde en Sociale Wetenschappen aan de universiteiten van Utrecht en Michigan, USA. Promotie 1973. Sedert 1983 hoogleraar aan de Wharton School van University of Pennsylvania, en sinds 1986 buitengewoon hoogleraar aan de faculteit der Economische Wetenschappen aan de Rijksuniversiteit van Limburg.

Boekbespreking

Harmonisation of financial reporting, with a special focus on the European Community

L.G. van der Tas.

Uitgever: DATAWYSE, Maastricht
ISBN 90 5291 070 7

Van der Tas promoveerde in januari van dit jaar aan de Erasmus Universiteit op een proefschrift over bovengenoemd onderwerp. Dit proefschrift doet verslag van een onderzoek naar de resultaten van de pogingen van de EG tot harmonisatie van de financiële verslaggeving. Omdat een volledige evaluatie een te groot werk zou zijn, is het onderzoek beperkt tot de ontwikkeling van een raamwerk waarmee de effecten van harmonisatie kunnen worden gemeten; daarbij demonstreert de auteur de praktische toepasbaarheid van zijn raamwerk aan enkele verslaggevingsonderwerpen. Afgezien van dit raamwerk, dat voornamelijk gericht is op het ontwerpen van meetschalen voor de mate van harmonisatie van verslaggeving, bevat het boek ook een interessant hoofdstuk over de doelstellingen en instrumenten van de EG in het kader van haar harmonisatiepolitiek.

Na hoofdstuk 1, dat een inleiding bevat met een beschrijving met de opzet van het onderzoek, wordt in hoofdstuk 2 onderscheid gemaakt tussen vier gebieden van harmonisatie van de verslaggeving. Deze gebieden worden door de auteur onderscheiden omdat ze wezenlijk verschillende effecten hebben als het gaat om de aard van de harmonisatie. Hij onderscheidt ten aanzien van de inhoud van de verslaggevingselementen die geharmoniseerd moeten worden in:

- measurement harmonisation; dat wil zeggen harmonisatie van waarderingsgrondslagen en anderzijds
- disclosure harmonisation; dat wil zeggen harmonisatie van de informatie die moet worden verstrekt naar mate van detail en presentatie.

Voorts onderscheidt hij tussen formele harmonisatie; dat wil zeggen harmonisatie van de regels van verslaggevingsregelsgevende organisaties en materiële harmonisatie; dat wil zeggen harmonisatie van feitelijk in de praktijk toegepaste verslaggevingsregels. Dit leidt tot een viertal vormen van harmonisatie namelijk:

- formal measurement harmonisation;

- formal disclosure harmonisation;
- material measurement harmonisation;
- material disclosure harmonisation;

Dit onderscheid is interessant omdat het met name ten aanzien van de EG van een zeker belang is. De EG-regels kennen immers zoveel opties dat de formele regelgeving maar in zeer beperkte mate bepalend is voor de mate waarin de onderneming dezelfde verschijnselen ook op dezelfde wijze rapporteert.

Het begrip harmonisatie, waarover auteurs geen eenheid van opvatting hebben, wordt door Van der Tas gedefinieerd als een toename in de mate van harmonie op één van de vier hiervoor genoemde gebieden. De ultieme mate van harmonie is uniformiteit, dat is het punt waar geen verdere harmonisatie mogelijk is. Hoewel Van der Tas harmonisatie van de grootste betekenis acht voor vergroting van de vergelijkbaarheid van financiële informatie is naar zijn mening het eindpunt van harmonisatie niet bereikt als de vergelijkbaarheid optimaal is, maar wanneer verschillen tussen methoden volledig verdwenen zijn. Kortom het eindpunt is uniformiteit. Van der Tas wil harmonisatie bezien per informatiecategorie in de financiële verslaggeving. Hij poogt niet de mate van harmonie van financiële verslagen als geheel vast te stellen, maar hij definieert de mate van harmonie op het niveau van individuele informatiecomponenten.

Ten aanzien van material measurement harmonisation dat wil zeggen feitelijke harmonie ten aanzien van de in de praktijk toegepaste waarderingsgrondslagen, onderscheidt hij een aantal gradaties van harmonie en naarmate men daarin opschuift van weinig harmonie naar meer harmonie is er sprake van toename van harmonisatie. Daarbij valt op dat Van der Tas voor de hiervoor genoemde harmonisatiegebieden een ander meetsysteem hanteert dan voor de formal measurement harmony, dat wil zeggen voor de mate van harmonie in de waarderingsregels. Dit heeft uiteraard zowel voor- als nadelen. Een voordeel is dat het andere meetsysteem van de formele harmonie het mogelijk maakt om beter aan te sluiten bij de vergelijking die men kan maken tussen de regels van verschillende landen, maar het nadeel is dat een vergelijking tussen de mate van harmonisatie van de regels tussen twee landen en de mate van harmonisatie van verslaggeving tussen twee landen niet zo goed mogelijk is. Over-

rigens is de indeling in de vier gebieden zoals die hiervoor is aangegeven naar mijn mening een gelukkige keus die het mogelijk maakt om separaat na te gaan of de regels tussen twee landen in de loop der tijden naar elkaar zijn toegegroeid en apart daarvan of de feitelijke verslaggeving van ondernemingen in de loop der tijden naar elkaar is toegegroeid. Vergelijking tussen de twee bewegingen zou wellicht ook een uitspraak mogelijk maken over de effectiviteit van de regelgeving in diverse landen.

De twee andere gebieden van harmonisatie, namelijk materiële en formele harmonisatie ten aanzien van de te verstrekken informatie, vormen een weerbarstige materie. Het ontwerpen van meetschalen voor die twee gebieden is buitengewoon moeilijk. De auteur zoekt hier zijn toevlucht tot een bepaald begrip namelijk het begrip minimaal benodigde informatie. Deze minimaal te verstrekken informatie is de informatie die de gebruiker van de financiële verslaggeving nodig heeft. Ten aanzien van deze informatie wordt dan vervolgens onderscheiden of deze door alle ondernemingen wordt verstrekt dan wel door sommige of door geen enkele. Hier krijgt het begrip harmonisatie een zekere waardelading. Naarmate meer ondernemingen nuttig geachte informatie verstrekken, neemt de mate van harmonie toe. Uiteraard is deze meetschaal slechts te hanteren als men eerst heeft vastgesteld welke informatie de gebruikers nodig hebben. Voor zover wij hebben kunnen nagaan, gaat Van der Tas er in dit boek vanuit dat de door EG-richtlijnen gedefinieerde informatie-elementen die in het jaarverslag moeten worden opgenomen gelijk te stellen zijn met de door de gebruikers nodig geachte informatie. Een veronderstelling waar wel enig debat over zou kunnen worden gevoerd. De benadering van Van der Tas vloeit voort uit zijn idee dat het niet juist zou zijn om te stellen dat de mate van harmonie tussen financiële verslagen toeneemt naarmate meer ondernemingen nuttige informatie weglaten en aldus bereiken dat zij onderling een grotere mate van gelijkheid in hun financiële verslaggeving gaan vertonen. Hij wenst een dergelijke vorm van harmonisatie niet als positieve ontwikkeling op de schaal van harmonisatie te kwalificeren, maar als een negatieve ontwikkeling.

De auteur behandelt in hoofdstuk 4 de economische doelstellingen van de EG en probeert daaruit normen af te leiden voor de doelstellingen die de EG zich ten aanzien van haar beleid met betrekking tot de fi-

nanciële verslaggeving zou kunnen stellen. Zo wordt bijvoorbeeld uit de doelstelling 'bevordering van het vrije verkeer van goederen en diensten' afgeleid dat er een zekere mate van gelijkheid (harmonie) in de financiële verslaggeving moet zijn ten aanzien van de gebruikte waarderingsgrondslagen. Het zou te ver voeren om van de auteur te eisen dat hij al te specifiek zou worden op dit punt. Hoofdstuk 4 leidt dan ook niet tot erg veel duidelijke conclusies. Wel wordt gedemonstreerd dat harmonisatie van de financiële verslaggeving noodzakelijk is ter bereiking van bepaalde doeleinden van de EG zonder dat volstrekt duidelijk is welke graad van harmonie op eik van de vier harmonisatiegebieden bereikt zou moeten worden.

Het boek bevat op p. 83 een aardige redenering die een nogal belangrijke tegenwerping vormt tegen de in ons land gebruikelijke gedachte dat de kwaliteit van de financiële verslaggeving maximaal zou zijn als iedere onderneming de mogelijkheid krijgt om haar eigen financiële plaatje zo mooi mogelijk volgens haar eigen ideeën te tonen. De auteur probeert daar namelijk aan te tonen dat verschillen in omstandigheden tussen ondernemingen gewoonlijk niet rechtvaardigen dat verschillende waarderingsgrondslagen worden gebruikt. In dat verband merkt de auteur op: 'harmonisation eliminates one of the factors which hinder comparisons of financial reports, thereby revealing the real differences. Harmonisation does not create comparability but it facilitates comparison'. Het is onvermijdelijk dat in hoofdstuk 4 de eigen ideeën van de auteur omtrent wenselijk geachte mate van gelijkheid van waarderingsgrondslagen en graad van harmonisatie ten aanzien van de te verstrekken informatie een rol spelen bij de beoordeling van wat de EG op dit punt zou moeten doen.

Hoofdstuk 5, dat handelt over de instrumenten die de EG ten dienste staan om de mate van harmonisatie te bevorderen, is een buitengewoon interessant hoofdstuk. De auteur voert daarin een pleidooi voor gebruik door de EG van *aanbevelingen* om met name op het gebied van de waarderingsgrondslagen een grotere mate van harmonisatie te bereiken.

Hoofdstuk 6, is een uitgebreid hoofdstuk waarin de toepasbaarheid van het ontwikkelde systeem van meting van harmonie wordt gedemonstreerd, zij het dat met name ten aanzien van disclosure naar mijn mening duidelijk blijkt dat de vraag of

men bepaalde informatie nodig acht bepaald is voor de vraag of men in een concreet geval toe- of afname van de mate van harmonie kan constateren. Dit kan ertoe leiden dat de EG vindt dat op een bepaald punt er minder harmonie is dan voorheen, terwijl de verschaffers van informatie vinden dat verslaggeving verbeterd is omdat meer ondernemingen overbodige informatie niet langer zijn gaan verschaffen. Een dergelijke nummering in het meetsysteem bevordert de communicatie niet.

Het slothoofdstuk bevat een samenvatting, conclusies en aanbevelingen voor verder onderzoek.

Het geheel overziende zou ik nog graag het volgende willen opmerken:

De opzet van de studie is duidelijk; het taalgebruik van de auteur, die zijn proefschrift in het Engels heeft geschreven, is ook bijzonder helder. De aanpak van het onderzoek is origineel. Het onderzoek levert zeker een bijdrage omdat met behulp van het instrumentarium feitelijk onderzoek kan plaatsvinden naar de ontwikkelingen van de regels met betrekking tot de verslaggeving, zowel als met betrekking tot de praktijk van de verslaggeving in het licht van de vraag of de verslaggeving in verschillende landen de afgelopen jaren naar elkaar toegegroeid is of juist is uiteen gegroeid. Met name het onderscheid dat wordt gemaakt tussen de harmonisatie ten aanzien van regels enerzijds en de mate van harmonisatie van de informatie die in de praktijk door ondernemingen wordt verstrekt anderzijds, is een bijzonder nuttig onderscheid. Het maakt duidelijk dat we er niet zijn met harmonisering van de regels. Het boek is te technisch om te verwachten dat er, althans in Nederland, een grote lezerskring voor bestaat. Maar het dient zeker gelezen te worden door iedereen die zich bezighoudt met regelgeving ten aanzien van de financiële verslaggeving en in het bijzonder ook door een ieder die zich bezighoudt met wetenschappelijk onderzoek op het gebied van externe verslaggeving. Het is een voorbeeld van een goed proefschrift.

Prof. Dr. J. Klaassen

Prof. Dr. J. Klaassen is vennoot van KPMG Klynveld en hoogleraar Externe Verslaggeving aan de Vrije Universiteit te Amsterdam